

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра садівництва ім. проф. В. Л. Симиренка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
та розвитку Національного університету
біоресурсів і природокористування України,
професор, академік НААН

_____ С. М. Кваша
« ____ » _____ 2021 р.

РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО

На засіданні вченої ради
агробіологічного факультету
протокол № ____ від « ____ » _____ 2021 р.

проф. _____ О.Л. Тонха

на засіданні кафедри садівництва
ім. проф. В. Л. Симиренка
Протокол № ____ від « ____ » _____ 2021 р.

Зав. кафедри _____ Б.М. Мазур

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Інноваційні технології у виноградарстві

Галузь знань 20 – «Аграрні науки та продовольство»
Спеціальність 203 – «Садівництво та виноградарство»
Рівень вищої освіти третій (освітньо-науковий) рівень
Факультет Агробіологічний
Розробники: доцент, кандидат с.-г. наук Андрусик Юрій Юрійович
(посада, науковий ступінь, вчене звання)

Київ-2021

1. Опис навчальної дисципліни

Інноваційні технології у виноградарстві (назва)

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність		
Галузь знань	20 – «Аграрні науки і продовольство»	
Спеціальність	203 – «Садівництво та виноградарство»	
Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий) рівень	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Вибіркова	
Загальна кількість годин	150	
Кількість кредитів ЕСТ8	5	
Кількість змістових модулів	2	
Форма контролю	Залік	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки (курс)	1	1
Семестр	2	2
Лекційні заняття	20 год.	20 год.
Практичні, семінарські заняття	20 год.	20 год.
Лабораторні заняття	-	-
Самостійна робота	110 год.	110 год.
Індивідуальні завдання	-	-
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	4 год.	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни «Інноваційні технології у виноградарстві» полягає у оволодінні теоретичними основами інноваційного розвитку галузі виноградарства в Україні та світі.

Завданнями вивчення курсу «Інноваційні технології у виноградарстві» є:

- ознайомлення з сучасним станом світового виноградарства та перспективними напрямками розвитку науки й техніки в цій галузі;
- оволодіння інструментами щодо запровадження інноваційних рішень у насадженнях винограду;
- набуття практичних навичок з вдосконалення системи управління якістю виноградної продукції на основі сучасних вимог міжнародних та вітчизняних стандартів;
- здатність застосовувати сучасні технології виробництва садивного матеріалу, закладання та догляду за виноградниками, а також збору врожаю та післязбиральної доробки столових та технічних сортів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант повинен

знати:

- методи і методики моніторингу та узагальнення даних про стан світового виноградарства та перспективних напрямків розвитку науки й техніки в цій галузі;
- інноваційні технології вирощування високих екологічно безпечних врожаїв винограду в розрізі регіонів тв. кліматичних зон;
- способи оптимізації виробничих витрат завдяки автоматизації агротехнологічних процесів виробництва винограду.

вміти:

- згідно з актуальними методиками здійснювати моніторинг за станом розвитку інновацій у світовому виноградарстві;
- визначати перспективні напрямки розвитку виноградного господарства на основі досягнень науки й техніки;
- відповідно до останніх досягнень науки й техніки розробляти, удосконалювати і реалізовувати інноваційні технології вирощування винограду;
- здійснювати біологічний контроль за станом насаджень та управляти процесами формування урожаю;
- забезпечувати високу економічну ефективність впровадження інновацій та їх екологічність.

3. Програма та структура навчальної дисципліни

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 1 ІННОВАЦІЇ У ВИРОБНИЦТВІ САДИВНОГО МАТЕРІАЛУ ВІНОГРАДУ

Тема лекційного заняття 1

Стан і тенденції розвитку виноградарства в Україні та світі (4 год.).

Особливості ведення сучасного виноградарства в Україні і світі. Динаміка валових зборів і площ насаджень. Напрямки і тенденції вирощування столових і технічних сортів. Норми споживання і можливості їх досягнення. Економіка виробництва винограду. Екологічні аспекти виноградарства.

Тема лекційного заняття 2

Інновації у розмноженні та вирощуванні садивного матеріалу винограду (4 год.).

Класифікація садивного матеріалу. Визначальні фактори використання кореневласних або щеплених саджанців для закладання насаджень. Типи трансплантації. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів утворення калюсу та судинного зв'язку між підщепою і прищепою. Фізіологія калюсоутворення та способи його поліпшення і прискорення. Характеристика способів стратифікації. Методи клонального мікророзмноження. Переваги клонального мікророзмноження над традиційним. Створення оздоровлених маточників культурних сортів суперінтенсивного та інтенсивного типів, догляд за ними. Маточник філоксеростійких підщеп і догляд за ним.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 2 ІННОВАЦІЇ У ТЕХНОЛОГІЯХ ВИРОБНИЦТВА ПЛОДІВ ВІНОГРАДУ

Тема лекційного заняття 3

Сучасні тенденції в агротехніці вирощування плодоносних насаджень столових та технічних сортів (4 год.).

Сучасні прийоми у технології вирощування столових сортів різних напрямків використання: споживання у свіжому вигляді, отримання сушеної продукції, зберігання і транспортування. Вирощування столового винограду у закритому ґрунті.

Нове у технологіях вирощування технічних сортів винограду. Вплив екологічних факторів на якісні показники плодів і виноматеріалів.

Нові тенденції захисту рослин: біологічний захист, використання пестицидів та способи зменшення їх впливу на екологію і якість винограду, використання МА-речовин. Способи регулювання водного і теплового режимів виноградних насаджень.

Сучасні системи формування та обрізування виноградних кущів, що дають можливість максимально інтенсифікувати догляд за виноградником.

Тема лекційного заняття 4

Енергетична ефективність технологій вирощування винограду. Північне виноградарство (4 год.).

Енергоємність технологій закладання виноградників і догляду за кущами до вступу в плодоношення. Енергетичні витрати при догляді за плодоносними насадженнями винограду. Основні фактори скорочення витрат енергії та підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів у виноградарстві. Теплові ресурси Лісостепу і Полісся. Вибір земельної ділянки та її підготовка. Підбір сортів. Розміщення і площа живлення кущів. Строки і глибина садіння рослин. Догляд за рослинами: формування і обрізування, захист від зимових морозів, шкідників і хвороб.

Тема лекційного заняття 5

Інновації у післязбиральній доробці, виготовленні продуктів переробки та їх маркетингу (4 год.).

Виготовлення соків, компотів, маринадів, тощо.

Кондиції соку плодів винограду для виготовлення певних виноматеріалів та вплив на них прийомів агротехніки. Класифікація вина за способом виготовлення, кольором, вмістом цукрів, тощо. Виготовлення вина в домашніх умовах.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							заочна форма						
	тижні	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
			л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Змістовна частина 1. Тенденції розвитку інновацій у виноградарстві														
Тема 1. Стан і тенденції розвитку виноградарства в Україні та світі	1	33	4	4			25	28	4	4				25
Тема 2. Інновації у розмноженні та вирощуванні садивного матеріалу винограду	2	33	4	4			25	28	4	4				25
Разом		66	8	8			50	56	8	8				50
Змістовна частина 2. Інноваційні технології створення та догляду за виноградником														
Тема 3. Сучасні тенденції в агротехніці вирощування плодоносних насаджень столових та технічних сортів	3	28	4	4			20	28	4	4				20
Тема 4. Енергетична ефективність технологій вирощування винограду. Північне виноградарство	4	28	4	4			20	28	4	4				20
Тема 5. Інновації у післязбиральній доробці, виготовленні продуктів переробки та їх маркетингу	5	28	4	4			20	28	4	4				20
Разом		84	12	12			60	84	12	12				60
Усього годин		150	20	20			110	150	20	20				110

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	
1	Визначення енергетичних витрат за різних технологій вирощування	4
2	Виготовлення продуктів переробки винограду: соки, джеми, виноматеріали	4
3	Сучасний сортимент винограду в Україні. Перспективні сорти для промислових та аматорських насаджень	4
4	Щеплення здерев'янілими чубуками. Захист щеп від підсихання, їх стратифікація, загартування та консервація	4
5	Сучасні форми і формування кущів винограду. Виведення штамбових і безштамбових форм кущів	4
	Разом	20

6. Контрольні питання.

1. Чим зумовлюється значення галузі виноградарства?
2. Що таке ампелотерапія?
3. Які продукти виробляють з винограду, їх значення?
4. Який регіон світу є батьківщиною винограду?
5. Де на території нинішньої України вперше почали вирощувати виноград?
6. Заснування якого міста дало поштовх розвитку виноградарства на півдні України?
7. Яку роль у розвитку виноградарства відіграла община виноградів із французької Швейцарії у с. Шабо?
8. Роль В.Є. Таїрова для виноградарства України?
9. Динаміка площ виноградників в Україні у ХХ ст?
10. Які фактори мають найбільший вплив на формування винограду?
11. Який вчений вперше систематизував родину виноградних?
12. Що означає видова назва *Vitis* Гегга?
13. Скільки родів і видів за сучасними даними належать до родини *Vitaceae*?
14. Чим відрізняються один від одного роди родини *Vitaceae*?
15. Чим прикріплюються до опори пагони рослин більшості видів родини *Vitaceae*?
16. Яка особливість цвітіння видів родини *Vitaceae*?
17. Які морфологічні ознаки та біологічні особливості найбільш відомих родів?
18. Ботанічна класифікація роду *Vitis*.
19. На які групи поділено види підроду *Vitis* відповідно до їх географічного розподілу?
20. Яке значення мають американські види винограду?
21. На які групи поділені всі культурні сорти винограду?
22. Особливості дорсовентальної будови органів виноградної рослини.
23. Основні біологічні властивості виноградної рослини.
24. Чому у винограду відсутня періодичність плодоношення?
25. Які основні функції коренів винограду?
26. Що називають кореневою системою?
27. Який механізм надходження N, P і K у рослину?
28. Характер розвитку кореневої системи у саджанців, вирощених з насіння та з живців?
29. Чому виноград розмножують вегетативним способом?
30. Які корені називають адвентивними?
31. Геотропізм, що це таке?
32. Чому краще ростуть корені у верхній частині підземного штамба (поблизу поверхні ґрунту)?
33. Що таке катаровка?
34. Яка зона кореня забезпечує поглинання елементів живлення?
35. Яка роль ксилеми і флоєми рослини?

36. Де краще утворюються корені: на вузлах чи на міжвузлях підземного штамбу і чому?
37. Чому нанесення ран на корі живця сприяє утворенню коренів?
38. Що означає "регенераційна властивість коренів"?
39. При якій температурі починається ріст коренів?
40. При якій температурі гинуть корені окремих видів винограду?
41. Чим зумовлюється глибина залягання коренів винограду?
42. Як впливає на ріст і розвиток коренів полярність?
43. Яка існує залежність між силою росту надземної частини і кореневої системи винограду?
44. Який хімічний склад кореня?
45. Які функції виконує стебло?
46. Чим відрізняється пагін від лози?
47. За рахунок чого росте у довжину стебло виноградної рослини?
48. З яких бруньок розвиваються пасинки?
49. Чи можуть мати пасинки генеративні органи?
50. Якого походження суцвіття і вусик?
51. Якою речовиною насичуються пагони в процесі їх дерев'яніння?
52. Як проявляється дорсовентральність в анатомічній будові стебла?
53. Яка оптимальна температура для росту пагонів?
54. В чому сутність кореляції між верхівковою пагона та іншими боковими точками росту?
55. Якого хімічного елемента міститься найбільше у достиглих стеблах?
56. Яка будова вічка винограду?
57. Кращий період для закладання, росту і формування бруньок у вічках?
58. Які функції виконує листок?
59. Як визначається діаметр листової пластинки?
60. Яка температура є найкращою для фотосинтезу?
61. Що забезпечує транспірацію?
62. Які типи квіток характерні для винограду?
63. На якій групі поділяють ягоди винограду за величиною?
64. Як впливає кількість насінин в ягоді та їх величина на величину самої ягоди?
65. Що таке онтогенез і філогенез?
66. На які фази умовно поділяють період вегетації винограду? їх характеристика.
67. Які процеси відбуваються в пагоні при його визріванні?
68. Яке значення мають фенологічні спостереження?
69. На які групи поділяють екологічні фактори?
70. Яку температуру повітря прийнято у виноградарстві вважати за біологічний нуль? 71. За якими факторами виділяють райони укривного та неукривного виноградарства?
71. Який ґрунт взимку промерзає сильніше: сухий чи вологий і чому?
72. Чому піщані ґрунти прогріваються (промерзають) на більшу глибину, ніж глинисті?
73. Чому на схили південної експозиції потрапляє сонячної радіації більше, ніж на рівнинні ділянки?
74. Як можна створити оптимальні умови освітлення кущів винограду?
75. Які є способи розмноження винограду?
76. Сутність вирощування рослин іп уїго?
77. Де можна використовувати кореневласні саджанці для закладання виноградників?
78. Яким вимогам повинні відповідати підщепні сорти винограду?
79. Які форми кущів застосовують на маточниках прищепних і підщепних лоз?
80. Строки заготівлі чубуків?
81. Як і для чого проводиться стратифікація верхівок підщепних чубуків?
82. Які найбільш поширені способи з'єднання підщепних і прищепних чубуків?
83. Які фактори впливають на калусоутворення щеплених чубуків?
84. Для чого виноградні щепи парафінують?
85. Умови стратифікації і загартування щеп?
86. Які є способи стратифікації?
87. Як готують щепи до висаджування у шкілку?
88. Які ділянки є кращими під шкілку?
89. Гребневий спосіб підготовки ґрунту у шкілці, його характеристика?
90. Яка оптимальна вологість ґрунту при вирощуванні саджанців?
91. Як і для чого проводять дефоліацію у шкілці?

92. Для чого проводиться кильчування чубуків?
93. Який порядок розробки проекту закладання промислового виноградника?
94. Які ґрунти є кращими під виноградник?
95. Які ґрунти непридатні для виноградників?
96. Для чого проводиться плантажна оранка?
97. Що передбачає раціональна організація площі?
98. Чим визначаються схеми розміщення і площі живлення кущів?
99. Які підщепи є стійкими проти підвищеного вмісту активного Са⁺⁺ в ґрунті?
100. Як готують виноградні саджанці до садіння?
101. Строки, глибина і способи садіння винограду?
102. В чому полягає догляд за молодими насадженнями?
103. Мета і завдання формування та обрізування кущів винограду?
104. Які найбільш поширені формування виноградних кущів? їх характеристика.
105. Які умови визначають укривну чи неукривну систему ведення кущів?
106. Способи виведення основних форм кущів?
107. Які бувають плодові ланки?
108. Які розвиваються на кущах за походженням та будовою пагони?
109. Як регулюється навантаження кущів вічками і пагонами?
110. Строки і правила щорічного обрізування кущів?
111. Способи обладнання шпалери?
112. Які агрозаходи входять до "операцій із зеленими частинами куща"?
113. Мета і строки проведення "зелених операцій"?
114. Які системи утримання ґрунту застосовують у виноградарстві?
115. Які завдання покладаються на осінньо - зимовий обробіток ґрунту?
116. Чому при весняно - літньому обробітку ґрунту необхідно поєднувати виконання агрозаходів?
117. Особливості обробітку ґрунту на пісках?
118. Що досягається оновленням плантажу?
119. Які є гербіциди за способом дії?
120. Яких вимог до охорони праці повинні дотримувалися працюючі з гербіцидами?
121. Що передбачає раціональна система удобрення?
122. Чому при зрошенні норми внесення добрив необхідно збільшувати порівняно з неполивними насадженнями?
123. Яку мету мають позакореневі підживлення?
124. В яку фазу вегетації виноградні рослини споживають води найбільше?
125. Для чого проводяться вологозарядкові поливи?
126. Як визначають норму вегетаційного поливу?
127. Способи поливу, їх характеристика?
128. Які особливості технології вирощування винограду на зрошуваних землях?
129. Які оптимальні умови для розвитку мілдью?
130. Які органи рослини уражує оїдіум?
131. В чому відмінності інфекційного хлорозу від неінфекційного?
132. Які є форми філоксери?
133. Яка форма філоксери розвивається на європейських сортах?
134. Які заходи боротьби застосовують проти філоксери?
135. У скількох поколіннях розвивається гронова листокрутка?
136. Проти якої групи шкідників застосовують акарициди?
137. Що передбачає інтегрована система захисту винограду від хвороб і шкідників?
138. На чому базується біологічний метод захисту?
139. Які умови ефективності біологічного методу?
140. Для чого розробляють план збирання врожаю?
141. Як проводиться попереднє визначення врожаю?
142. Як визначають ступінь стиглості винограду?
143. Які є способи збирання врожаю?
144. Які основні причини зрідженості насаджень винограду?
145. Які способи ремонту насаджень застосовують у виробництві?
146. Строки і техніка перещеплення кущів?

147. Методи та способи омолодження кущів?
148. Виконання яких завдань повинна забезпечувати реконструкція?
149. Особливості технології вирощування столових сортів винограду?
150. Як визначається величина глюкоацетичного показника?
151. Які умови найсприятливіші при зберіганні винограду в холодильниках?
152. Який порядок передбачає схема описування сорту?
153. Що вивчає ампелографія?
154. Які об'єктивні обставини стимулюють процес селекції?
155. Якими методами поліпшують існуючий сортимент винограду?
156. Яка тривалість створення нового сорту при генеративній селекції?
157. Які схрещування найчастіше використовують при виведенні нових сортів?
158. Що таке сорт і клон?
159. Як проводиться масова селекція?
160. Агрокліматична характеристика основних зон виноградарства?

7. Методи навчання.

Під час вивчення дисципліни використовуються словесні, наочні та практичні методи навчання - лекції, лабораторні роботи, семінарські заняття.

8. Форми контролю.

Основною формою контролю засвоєння дисципліни є залік. Після завершення вивчення навчального матеріалу в межах першого змістовного модуля проводиться контроль знань у вигляді тесту, другого - колоквиуму і тесту. Хід виконання індивідуальних завдань систематично контролюється викладачем під час занять.

9. Розподіл балів, які отримують аспіранти.

Оцінювання знань аспіранта відбувається згідно з положенням «Про екзамен та заліки у НУБіП України» від 27.02.2019 р. протокол № 7.

Поточний контроль		Рейтинг з навчальної роботи R _{нр}	Рейтинг з додаткової роботи R _{др}	Рейтинг штрафний R _{штр}	Підсумкова атестація (екзамен чи залік)	Загальна кількість балів
Частина 1	Частина 2					
0-100	0-100	0-70	0-20	0-5	0-30	0-100

Примітки. 1. Відповідно до «Положення про кредитно-модульну систему навчання в НУБіП України», затвердженого ректором університету 03.04.2009 р., рейтинг аспіранта з навчальної роботи R_{нр} стосовно вивчення певної дисципліни визначається за формулою

$$\epsilon R_{нр} = \frac{0,7 \cdot (R_{зм}^{(1)} \cdot K_{зм}^{(1)} + \dots + R_{зм}^{(n)} \cdot K_{зм}^{(n)})}{K_{дис}} + R_{др} - R_{штр},$$

де R_{зм}⁽¹⁾, ... R_{зм}⁽ⁿ⁾ – рейтингові оцінки змістових частин за 100-бальною шкалою;

n – кількість змістових частин;

K_{зм}⁽¹⁾, ... K_{зм}⁽ⁿ⁾ – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для відповідної змістовної частини;

K_{дис} = K_{зм}⁽¹⁾ + ... + K_{зм}⁽ⁿ⁾ – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі;

R_{др} – рейтинг з додаткової роботи;

R_{штр} – рейтинг штрафний.

Наведену формулу можна спростити, якщо прийняти K_{зм}⁽¹⁾ = ... = K_{зм}⁽ⁿ⁾. Тоді вона буде мати вигляд:

$$R_{нр} = \frac{0,7 \cdot (R_{зм}^{(1)} + \dots + R_{зм}^{(n)})}{n} + R_{др} - R_{штр}.$$

Рейтинг з додаткової роботи R_{др} додається до R_{нр} і не може перевищувати 20 балів. Він визначається лектором і надається аспірантам рішенням кафедри за виконання робіт, які не передбачені навчальним планом, але сприяють підвищенню рівня знань аспірантів з дисципліни.

Рейтинг штрафний R_{штр} не перевищує 5 балів і віднімається від R_{нр}. Він визначається лектором і вводиться рішенням кафедри для аспірантів, які матеріал змістової частини засвоїли невчасно, не дотримувалися графіка роботи, пропускали заняття тощо.

Розрахунковий рейтинг з дисципліни становить 100 балів. Рейтинг з навчальної роботи – 70 балів, рейтинг з атестації – 30 балів.

Рейтингові оцінки зі змістовних частин

Термін навчання (тижні)	Змістова частина	Навчальне навантаження, год.	Кредити ECTS	Рейтингова оцінка змістовної частини	
				мінімальна	розрахункова
1-5	I	60	2,0	60	100
6-15	II	120	4,0	60	100
Всього	2	180	6,0	42	70

Рейтинг з додаткової роботи R_{дн} становить 20 балів.

Рейтинг штрафний K_{штр} становить 5 балів.

$$R_{др} = R_{nr} + 0,3 R_{ат}$$

$$R_{nr} = (0,7(R_{1зм} + R_{2зм}) / 2 + R_{др} - R_{штр}$$

Співвідношення між національними оцінками і рейтингом здобувача вищої освіти

Національна оцінка	Рейтинг здобувача вищої освіти, бали
відмінно	90-100
добре	74-89
задовільно	60-73
незадовільно	0-59

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ АСПРАНТІВ

З дисципліни «Інноваційні технології у виноградарстві»

Лабораторні роботи (самостійна робота)	Кількість балів	Проміжний контроль	всього
Частина 1 годин/кредитів ЕСТ8 60/2,0			
1. Визначення енергетичних витрат за різних технологій вирощування	25		
2. Виготовлення продуктів переробки винограду: соки, джеми, виноматеріали	30		
Разом	55	45	100
Частина 2 годин/кредитів ЕСТ8 120/2,0			
3 Сучасний сортимент винограду в Україні. Перспективні сорти для промислових та аматорських насаджень	25		
4. Щеплення здерев'янілими чубуками. Захист щеп від підсихання, їх стратифікація, загартування та консервація	20		
5. Сучасні форми і формування кущів винограду. Виведення штамбових і безштамбових форм кущів	10		
Разом	55	45	100

10. Методичне забезпечення

1. Методы определения морозоустойчивости винограда и плодовых. - Кишинев: Штиинца, 1989.-49 с.

11. Рекомендована література

- основна;

1. Дикаиь О.П., Бондаренко А.О. та ін. Виноградарство (практикум). Сімферополь: "Бізнес-інформ", 2002, -208 с.
2. Дудник М.О., Коваль М.М. та ін. Виноградарство. - К.: Арістей, 2008,-330с.
3. Лянной А.Д. и др. Промышленное виноградарство. - К.: Урожай, 1989.
4. Мержаниан А.С. Виноградарство - М.: Колос, 1967, 464с.
5. Морозова Г.С. Виноградарство с основами ампелографии. - М.: Колос, 1978,-287с.
6. Смирнов К.В. и др. Виноградарство.- М.: Агропромиздат, 1987, 367с.

- допоміжна

1. Дикань А.П. Формирование плодородности и урожая виноградного куста. - К.: Изд-во УСХА, 1991.
2. Коваль Н.М. и др. Настольная книга виноградаря. - К.: Урожай, 1999, 208с.
3. Никифорова Л.Т. и др. Справочник по виноградарству. - К.: Урожай, 1988, 206с.
4. Авидзба А.М. Состояние мирового виноградарства и перспективы направления развития науки и техники этой отрасли / А.М. Авидзба, Н.М. Павленко // Труды научного центра виноградарства и виноделия ИВиВ «Магарач». - Ялта, 2001. - Т. 3. - С. 5-6.
5. Білоус І.В. Стратегія розвитку виноградарства і виноробства України та передумови виходу їх продукції на світовий ринок: препринт /І.В. Білоус. - Одеса: ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова», 2014. - 24 с.
6. Герус Л.В. Практичні результати селекційної програми «Стійкість плюс якість» / Л. В. Герус, І. А. Ковальова, О.В. Салій та ін. // Виноградарство і виноробство: міжв. тем. наук. зб. - Одеса:ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова», 2014. - Вип. 51. - С. 61-66.